

ARMIS ROMAE – WEAPONS AND CLOTHING AS IDENTITY MARKERS OF THE ROMAN SOLDIER

Fabian Istvan, Assist. Prof., PhD, "Petru Maior" University of Târgu-Mureș

Abstract: Studying military equipment is not just about weapons systems and the study of efficient killing methods. Even if it may sound strange, this aspect is less important, because it is only a "window" towards the cultural influences, interactions, abilities and preferences of a soldier. In the case of the Roman army its character and ethos were determined by its role as a war-machine and tool of imperial expansion. In Roman society the soldier had a very well determined place, the Roman army being a community within a community. Uniforms, weapons, even the "civilian" clothing was meant to emphasize the soldier's role in the community and to help in developing and preserving his own identity.

Keywords: Roman Empire, soldier, weaponry, uniform, identity.

Studiul echipamentului militar nu se referă doar la dezvoltarea sistemelor de armament și deci la studiul unor mijloace eficiente de a ucide. De fapt, orcât de ciudat ar suna, este aspectul mai puțin important, de vreme ce este doar o „fereastră” către influențele culturale și interacțiunile, preferințele și abilitățile soldatului. Până la urmă nu armele în sine, fie că vorbim de pilum, de muschetă sau „bombe inteligente” ci ceea ce se face cu ele determină cursul istoriei: armamentul nu este altceva decât un mijloc de a obține un scop, de aceea studierea acestuia trebuie să se facă în acel context istoric bine definit.¹

Caracterul și ethosul armatei romane a fost determinat înainte de toate de rolul ei de mașină de război și instrument al puterii imperiale. Totuși pentru a înțelege complet funcționalitatea armatei trebuie mers dincolo de investigarea structurii militare oficiale și abordarea ei ca o comunitate sau grup de comunități. Marea masă de izvoarelor arheologice, epigrafice, istoriografice, literare fac cercetarea acestui grup social mult mai fezabilă decât a celorlalte segmente ale societății romane. Înainte de toate izvoarele arheologice sunt cele care prin relevarea unor aspecte (obiective) cum ar fi îmbrăcămintea, armamentul, folosirea spațiului public și privat scot în evidență distincția soldat - societate civilă².

Războiul reprezenta pentru romani perfectă împlinire a valorilor comunității. În război, cetățeanul putea să-și arate *virtus* și în aceste confruntări brutale cu „inamicii statului și poporului roman” un cetățean putea să aspire la *gloria și laus*, care odată realizate deveneau moștenirea comună a întregii familii. Războiul reprezenta arena în care romanii, bogați ori săraci, putea să-și utilizeze *bia*, după afirmația lui Polybius³, adică dorința de a utiliza forța fără a provoca teama în propria comunitate ci să obțină laudele ei⁴. De aceea acțiunile romanilor în cursul și după încheierea conflictului pot părea un pic deplasate pentru omul

¹ M.C. Bishop- J.C.N. Coulston, Roman military equipment from the punic wars to the fall of Rome.Oxbow Books, Oxford, 2006, p.253

² Ian Haynes, *Introduction: the Roman army as a community* în Goldsworthy-Haynes(ed), The Roman army as a community, Jurnal of Roman archaeology, Suplementarz series 34, Portsmouth-Rhode Island 1999, p.7

³ Polybius *Historiae* VI,42 apud Antonio Santosuosso, *Soldiers, citizens and the symbols of war. From classical Greece to republican Rome 500-167 B.C*, Westview Press, Boulder, Colorado,1997,p. 152

⁴ *Ibidem* p.152

actual: Scipio Africanul după cucerirea Cartaginei a dat ordin ca nimeni să nu fie cruțat, nici măcar căinii. Scipio Aemiliannus a dat ordin să se taie mâna a 400 de tineri hispanici ca represalii pentru revolta locuitorilor din orașul Lutia. Soldații macedoneni, obișnuiți cu duritatea războiului descriau cu spaimă masacrele făcute de romani cu noua „armă minune” a epocii: *gladius* (sabia romană). Astfel sabia romană, lungă de 50 cm cu două tăișuri, folosită nu numai pentru a tăia ci și pentru a străpunge adversarul va deveni în scurt timp simbolul expansiunii/agresiunii romane. Și toate aceste doar pentru că spre deosebire de greci și macedoneni și alți adversari, romanii foloseau într-un mod cât se poate de conștient războiul ca supapă de siguranță a organismului lor social⁵. Războiul definea comunitatea romană și era un element necesar al balanței sociale. Statul – res publica – s-ar fi distrus și ar fi fost distrus de probleme interne dacă, comunitatea ar fi fost ținută departe de câmpul de luptă. Războiul devenea un vehicul al mobilității sociale de vreme ce soldații (în special din segmentele sociale mai joase) beneficiau de acesta în mai multe moduri: fondarea coloniilor de veterani, acordarea de pământuri la lăsarea la vatră, ascensiunea la rangul de centurion de la care se putea urca vertiginos pe scara socială și, care permitea ca familia respectivului într-o generație să facă parte din elita conducătoare romană sunt coordonatele principale ale integrării soldatului într-o societate la fel de schimbătoare, și agresivă ca și un câmp de bătălie.

Legat de echipamentul militar, identitatea soldatului roman poate avea o serie de înțelesuri. Se poate înțelege la identitatea soldaților ca oameni de arme cu ranguri și limbaj propriu în comunitatea forțelor armate. De asemenea poate situa soldatul în aria mai largă a societății romane dar și ce element de legătură între societatea barbară și cea romană. Într-un sens realist, posesia de echipament militar și dreptul legal de a purta arme, definea soldatul în societatea romană, cu atât mai mult cu cât nu existau uniforme în sensul modern al cuvântului⁶. Faptul că soldatul era proprietarul armelor și echipamentului a contribuit în mod esențial definirea soldatului în societatea romană de vreme ce deținea și folosea piese care nu erau accesibile oricui. După moartea sau trecerea în rezervă unitatea din care făcea parte răscumpăra efectele în acest fel asigurându-se că ceea ce deținea rămânea în marea familie a armatei⁷. „Soldatul petrecea relativ puțin timp (în condiții de pace-n.n.) îmbrăcat în armură și echipat cu scutul și lancea. Astfel redarea lui pe pietrele funerare fără armură îmbrăcat doar cu tunica, pelerina și pantaloni (acesta depindea de perioadă și regiune) soldatul își sublinia funcția socială prin purtarea gladius-ului agățat de felurite tipuri de centiroane”.⁸ La acesta se adăugau și sandalele militare (*caliga*) cu talpa ținută care prin zgomotul produs contribuiau la sublinierea statutului social al soldatului. În general se poate observa că soldații romani (ca și camarazii lor din epocile mai târzii) foloseau anumite piese de echipament, îmbrăcăminte și foloseau un jargon specific tocmai pentru a se diferenția de restul societății. „În versiunea romană a acestei sub-culturi militare, diferențele regionale în echipament formau un limbaj non-verbal subtil de identificare în funcție de grupul de armată dar și a statutului personal (care nu era în mod necesar sinonim cu rangul)”.⁹

⁵ *Ibidem*, p. 169

⁶ Bishop – Coulston, op.cit. p.253

⁷ D. Breeze, *The ownership of arms in the Roman army* în *Britannia*, 7, 1976, p.94-95.

⁸ Bishop- Coulston op.cit p.253

⁹ *Ibidem* p.254.

În aceste condiții este de la sine înțeles că în marea lor majoritate soldații romani sunt redați în uniformă și cu armamentul din dotare. Bineînțeles că în primul rând este vorba de reprezentarea „profesiei” de soldat, mai mult decât atât reprezentarea unui „agent” al împăratului reprezentând puterea imperială romană, deci o persoană care trebuie respectată dacă nu temută¹⁰. În al doilea rând vorbim de încercarea de a impresiona pe privitor (cu atât mai mult cu cât monumentele romane inclusiv cele funerare erau publice) privitor la oportunitățile carierei militare, la bogăția și succesul inerente vieții de soldat. Redarea soldatului în armură avea și un alt scop: dincolo de evidențierea bravurii și curajului individual (subliniat și de decorațiile afișate) se arăta și capacitatea de comandă și control, încrederea acordată de comandanți și de camarazi, devotamentul față de cauza Romei și deci rolul său în cadrul comunității. Același tip de gândire a stat și la reprezentarea împăraților în armură: se promova ideea unui lider puternic gata oricând să protejeze cu arma în mână securitatea și prosperitatea imperiului. Mesajul – indiferent dacă e vorba de soldatul de rând sau de împărat – este același: armele și armura reprezentau serviciul militar plin de succese, curajos și responsabil în slujba Romei indiferent de statutul în societatea civilă a individului. Și totuși există foarte multe reprezentări ale soldatului în fără armură, purtând doar tunica ori pelerina și/sau centironul de la sabie. Caracterul acestor imagini este mult mai pacifist și scopul lor era menținerea imaginii soldatului respectiv și în alt context decât cel legat de „meseria armelor”. Aceste reprezentări „în civil” deveneau din ce în ce mai populare și, în sec.III p.Chr. au depășit ca număr pe cele în armură. Speidel consideră că acest aspect este legat de „dorința din ce în ce mai puternică soldaților de a fi comemorați nu atât ca luptători încercați ci ca cetățeni, sau – în cazul în care erau redați cu familia – ca și soți și părinți”.¹¹ Totuși, elemente care să arate apartenența la clasa militarilor nu puteau să lipsească: alături de menționata pelerină și centiron, ei se mai afișau cu acele elemente care erau definitorii în cariera lor militară. De exemplu putea ține un papyrus sau o tăbliță cerată într-o mână ce putea releva faptul că avem de-a face cu o persoană care nu numai știa să scrie și să citească dar într-o anumită etapă a carierei militare a beneficiat de pe urma acestor abilități (având probabil funcții birocratic-administrative). În cealaltă mână soldatul reprezentat ține semnele rangului ori o lance, un steag (folosite de obicei în bătălii sau în cursul manevrelor) un *fustis* (un baston lung folosit de obicei ca armă de poliție), o *hastile* ori un *vitis* (baston din viță de vie folosit de obicei de optio și/sau centurion pentru disciplinarea soldaților)¹². Combinația de tăblițe de scris și diferitele tipuri de bastoane arăta clar rangul individului: *signifer*, *optio*, *centurio* etc. Bineînțeles din punctul de vedere al ideologiei militare, soldatul complet echipat în armură și cu armamentul din dotare reprezenta chintesența puterii romane iar ocaziile folosirii acestora (în afara câmpului de luptă) nu lipseau: instrucția și manevrele (cum ar fi *ambulatio*) erau astfel de ocazii la care se adaugă parăzile, spectacolele militare (acestea organizate și pentru a-și intimida adversarii) sau inspecțiile generale de armament ce se țineau de trei ori pe an (când soldații își primeau și soldele). În cazul parăzilor intervenea și voința împăratului ca lider militar absolut: Nero a ordonat gărzii pretoriene să apară în echipament complet de luptă

¹⁰ M.A. Speidel, *Dressed up for the occasion. Clothes and context in the Roman army*, in *Heer und Herrschaft in Römischen Reich in hohen Kaiserzeit*, Stuttgart, 2009, p.235.

¹¹ *Ibidem*, p.237

¹² *Ibidem* p.239

cu ocazia încoronării regelui armean Tiridate¹³ (scopul ascuns era de a-l impresiona pe rege) în schimb Vespasian și-a îmbrăcat soldații în mătase cu ocazia parăzii din anul 71 p.Chr.ca un semn al vremurilor de pace și prosperitate ce aveau să vină.¹⁴

În general, armura (ca și armele cele mai letale) nu erau folosite în contactul cu societatea civilă: cel puțin pentru epoca imperială clasică prezența soldaților complet echipați de război era un fapt destul de rar și se întâmpla doar în contextul unor evenimente politice grave.¹⁵ Speidel - citându-l pe Apuleius - consideră de altfel că soldații erau într-atât de temuți și respectați mai ales în societatea provincială încât doar vederea unui singur soldat care își purta casca și echipamentul în vârful sulitei (dupa modul roman de deplasare) îi teroriza pe trecători.¹⁶ Soldații, în special cohortele urbane, care aveau și îndatoriri polițienești – foloseau arme non-letale cum ar fi *fustis*, *virga*, *hastile* sau capătul bont al lăncilor și erau îmbrăcați în tunică cu centiron ori *subarmalis* o haină groasă creată inițial pentru a fi purtată sub armură.¹⁷

Chiar dacă erau fără arme și armură, soldații puteau fi recunoscuți și prin hainele civile și prin comportament, după cum spunea și Apuleius: „*habitus atque habitudo*”.¹⁸ Cele mai comune elemente de identificare era *balteus* sau *cingulum militare* și pelerina cu glugă (care nu era purtată în bătălii).

Balteus sau *cingulum* și binenînțeles *gladius*-ul erau expresia cea mai evidentă a identității comune de vreme ce îmbrăcarea acestora plasa pe purtător în mod automat în comunitatea militară.¹⁹ La fel privarea individului de aceste piese de echipament/armament însemna excluderea lui din comunitatea războinicilor și transformarea lui într-un civil oarecare. Este de înțeles de ce privarea de *cingulum* și *gladius* se făcea doar în cazul în care soldatul (soldații) dădea(u) dovadă de lașitate: exemplul cel mai frapant este cel în care împăratul Iulian Apostatul care a pedepsit o unitate de cavalerie ce a fugit de pe câmpul de

¹³ *Ibidem* p.240

¹⁴ *Ibidem* p.240

¹⁵ Tacitus, *Historiae*, 2,88, Charles Dennis Fisher. Clarendon Press. Oxford. 1911 Multae et atroces inter se militum caedes, post seditionem Ticini coeptam manente legionum auxiliorumque discordia; ubi adversus paganos certandum foret, consensu. sed plurima strages ad septimum ab urbe lapidem. singulis ibi militibus Vitellius paratos cibos ut gladiatoriam saginam dividebat; et effusa plebes totis se castris miscuerat. incuriosos milites—vernacula utebantur urbanitate—quidam spoliavere, abscisis furtim balteis an accincti forent rogitantes. non tulit ludibrium insolens contumeliarum animus: inermem populum gladiis invasere. caesus inter alios pater militis, cum filium comitaretur; deinde agnitus et vulgata caede temperatum ab innoxiiis. in urbe tamen trepidatum praecurrentibus passim militibus; forum maxime petebant, cupidine visendi locum in quo Galba iacuisset. nec minus saevum spectaculum erant ipsi, tergis ferarum et ingentibus telis horrentes, cum turbam populi per inscitiam parum vitarent, aut ubi lubrico viae vel occursu alicuius procidissent, ad iurgium, mox ad manus et ferrum transirent. quin et tribuni praefectique cum terrore et armatorum catervis volitabant.

¹⁶ Apuleius, Aranyzámár, 10,1,2 http://www.tanit.hu/apuleiusaranyzamar#1;0http://www.intratext.com/ixt/LAT0533/_PD8.HTM. Die sequenti *meus quidem* dominus hortulanus *quid* egerit nescio, *me tamen miles ille, qui propter* eximiam *impotentiam* pulcherrime *vapularat*, *ab illo* praesepio *nullo* equidem *contradicente* dictum *abducit atque a suo* contubernio — *hoc enim mihi* videbatur sarcinis propriis onustum et *prorsum* exornatum *armatumque* militariter *producit ad* viam. *Nam et* *galeam* nitore *praedicantem et* *scutum* gerebam longius *relucens, sed etiam lanceam longissimo hastili conspicuam, quae scilicet non* disciplinae *tunc quidem* causa, *sed propter* sarcinarum cumulo *ad instar* exercitus *sedulo composuerat*.

¹⁷ Speidel op.cit. p.241

¹⁸ Apuleius. Aranyzámár. 9,39 http://www.tanit.hu/apuleiusaranyzamar#9http://www.intratext.com/ixt/LAT0533/_PD3.HTM *Nam quidam* procerus *et, ut* indicabat *habitus atque habitudo*, miles *e* *legione*, factus *nobis* obviis, *superbo atque adroganti* sermone *percontatur*, quorsum vacuum duceret asinum?

¹⁹ Haynes op.cit. p.10

luptă, luându-le cingulum și gladius și, punându-i să defileze prin tabără îmbrăcați în haine femeiești²⁰.

Pelerian cu glugă era piesă de îmbrăcăminte devenea echivalentul serviciului militar într-o asemenea măsură încât expresia „a purta pelerina” ori a „îmbrăca pelerina” însemna că persoana de care se vorbea era gata de luptă. Probabil de aceea opinia publică romană nu l-a iertat pe Vitellius când a intrat în Roma purtând pelerina și de aceea Marcus Aurelius a fost lăudat pentru că nu a permis soldaților săi să-și poarte pelerina cât timp se aflau în Italia. Cât privește culorile tunicii se pare că nu exista o semnificație aparte, totuși se pare că tunica roșie era deosebit de apreciată de militarii de rând (*tunica russa militaris*) dar se mai purta și o tunică albă pentru ocazii speciale. De asemenea ofițerii de rang equestru aveau o *tunica cenatoria*, tot pentru ocazii festive. Probabil de aceea Suetonius îl ridiculiza pe Caligula care a ordonat ofițerilor săi să participe la cină îmbrăcați în armură²¹. Se poate deci presupune că norma socială era ca ofițerii să se prezinte la cină (sau alte evenimente sociale) îmbrăcați corespunzător chiar și în condiții de campanie: tunică, balteus și eventual pelerina.

În concluzie: apariția cotidiană a soldatului roman era mult mai variată și mult mai legată de contextul social și simbolic decât se credea până acum. Soldatul roman avea nevoie de o mare varietate de haine pentru diferite anotimpuri și ocazii.²²

²⁰ Speidel op.cit. p.244

²¹ Suetonius, C. Caligula, 45; <http://www.thelatinlibrary.com/caligula/> *Repetita cena renuntantis coactum agmen sic ut erant loricatorum ad discumbendum adhortatus est.*

²² Speidel op.cit. p.247